

LASSE LEHTINEN

LÄHELTÄ PITI

KANSAKUNNAN HURJAT HETKET

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Lasse Lehtinen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-51272-1

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

"Kyllä se on saatanaa, että kansa on pieni."

(Juho Kusti Paasikivi vuonna 1938)

SISÄLLYS

Lukijalle	8
Sopivalla uskolla siunattu kansa	11
Suomalaiset soturit Moskovaa valloittamassa	18
Nälkä ja kuolema synnyttivät suvivirren	22
Kansakunnan viheliäisin aika	26
Suomalaiset loikkarit Venäjän palveluksessa	34
Miksi Kiirunan malmi kuuluu edelleen Ruotsille?	45
Vaivoin kasvoi kansakunta keisarikunnan kainalossa	50
Nälkä yllätti keskenkasvuisen kansakunnan	64
Sortokausien välissä kukki kansanvalta	68
Suomalaisten hemmottelema paha bolševikki	78
Miksi Lenin tunnusti Suomen itsenäisyyden?	91
Punakapina oli onneton kopio	99
Myöhässä vapaussodasta, ajoissa seuraavissa	110
Keisarillisen saksan vasallivaltio Finnland	117
Suomen toteutumattomat siirtomaat	132
Katkerasti kahtia jakautunut kansakunta	136
Radiopuhe, joka esti oikeistodiktatuurin	144
Kuolema kolkutti Tannerin oveen	151
Pitämättä jäänyt syntymäpäivä	156
Vaarallisen rauhaton välirauha	170
Valkobandiiteille varattiin joukkohaudat	182
Nikkelillä karkaistu aseveljeys	186
Suomen juutalaiset Hitlerin rinnalla	200
Koree Antti ja kruununprinssin kalsarit	212

Kun Saksa uhkasi miehittää Ruotsin	217
Vuoden 1944 ensimmäinen torjuntavoitto	222
Kesällä 1944 läheltä piti viisi kertaa	230
Puoli Eurooppaa lahjaksi Stalinille	238
Tasavallan tärkein takinkääntö	245
Jokseenkin epätodennäköinen kansallissankari	264
Kun sotaväki varustautui sissisotaan	280
Venäläinen näytösoikeudenkäynti suomessa	288
Ulkopolitiikan pakotettu uskontunnustus	305
Miksei Suomea miehitetty?	315
Linja, jota ei oikeasti ollut	321
Tanner Kekkosta kamppaamassa vuonna 1956	335
Kun Suomi haaveili ydinaseesta	341
Kun parlamentarismien perälauta petti	346
Nootti ohjasi suomen kaidalle tielle	358
Karjala oli Kekkoselle kipeä kysymys	367
Suomi väisti puna-armeijan kutsun	371
Poikkeuslaki, joka vahvisti säännön	379
Peluri, petturi vai patriootti?	388
Laulavan vallankumouksen lumo	400
Kaukopartiomies harhautti kansakunnan	408
Kun tasavalta kävi konkurssin partaalla	420
Saksa auttoi Suomen Eurooppaan	428
Yhden kauden presidentistä rauhannobelisti	439
Vasemmistolaisuus demareiden kroonisena tautina	448
Suomen pitkä marssi Natoon	462
Kirjallisuutta	473
Henkilöhakemisto	485

LUKIJALLE

Suomi on toistasataa vuotta kuin ihmeen kaupalla säilyttänyt katkeamatta sekä itsenäisyytensä että demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen. Yksikään toinen ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistynyt eurooppalainen valtio ei ole pystynyt samaan.

Uskovainen puhuisi varjeluksesta. Presidentti Kyösti Kallio kiitti vuonna 1939 itsenäisyyspäivänä ” – Jumalaa, joka on suuressa rakkaudessaan kuljettanut meitä monien koettelemusten kautta itsenäisyyteen. Uskomme, ettei Hän hylkää meitä vieläkään.” Talvisotaa oli käyty yksi viikko.

Mikään ei määritä Suomen olemassaoloa enempää kuin Venäjä. Lokakuussa 1939 Moskovassa Paasikivi kirjoitti muistiin Stalinin toteamuksen: ”Maantieteelle me ja te emme voi mitään.” Venäjäästä Suomelle on ollut myös hyötyä, mutta monin verroin enemmän huolta ja pelkoa.

Suomalaiset on yritetty tappaa sukupuuttoon. Kansakunta on sortunut sodista kauheimpaan, sisällissotaan. Kaksi kertaa sen armeija on torjunut miehityksen. Aina on asialla ollut Venäjä.

Miten lopulta on mahdollista, että kokoisemme kansa on ylipäätään voinut elää enimmäkseen omilla ehdoillaan niin lähellä Venäjän ydinalueita? Miksi Suomi ei ole vuosisatojen aikana enempää venäläistynyt? Jos maantieteelle ei mahda mitään, miksi Suomi on tänään enemmän länttä kuin milloinkaan?

Ruotsin vallan aika ei sujunut likimainkaan duurissa, mutta ainakin alitajuisesti oltiin sadat vuodet samaa mieltä kuin Juhani Aho, joka vuonna 1918 kirjoitti päiväkirjaansa Venäjän vallan vaihtumisesta Saksan valtaan: ”Se on kuitenkin vapautta. Orjuutta se ei ole – ja jos olisikin, olisi se lännen orjuutta idän orjuuden asemasta.”

Kun Ruotsi oli hävinnyt Suomen Venäjälle, sikäläinen jako hatuihin ja myssyihin siirtyi perintönä suomalaisten vaikuttajien taapaan kohdata Venäjän mahti ja uhka. Vastarinta vai myötäily?

Vaihtoehdot muunneltuihin ovat edelleen keskuudessamme. Tämänkin päivän keskustelussa tunnistaa Venäjän myötäjuoksijat ja hyödylliset idiootit, kuin myös sen varovaiset sekä äärimmäiset vastustajat. Suomalaisen demokratian ylisukupolvinen haaste on pitää kansakunnan tolkullinen väki päättävänä enemmistönä. Kansanvallan vakavin uhka on aina tullut sisältä päin.

Vuonna 1962 ruotsalainen kenraali Bo Westin määritteli Suomen ”toteutumattomien katastrofien maaksi”. Hän ymmärsi hyvin, että Suomelle sattuva katastrofi olisi aina onnettomuus myös Ruotsille. Maantieteelle ei Ruotsikaan voi mitään.

”Kiitos ja ylistys, että meidän ja Neuvostoliiton välissä on Suomi. Kestäisimmekö me yhtä hyvin kuin suomalaiset jättiläisvallan alituisesti tuntuvan paineen, sen hellittämättömän pahanhajuisen hengityksen niskassamme?” kirjoitti Ruotsin lähettiläs Ingemar Hägglöf, joka palveli Helsingissä kylmän sodan vuosina.

Tutkimus tuntee käsitteen ”myöhempien aikojen diktaatti”, että kaiken pitikin tapahtua niin kuin tapahtui. Kuten että vaikkapa suomettuminen oli välttämätöntä. Ei senkään tarvinnut aivan niin mennä.

Myös politiikka on valintoja, usein kovin vähillä tiedoilla tehtyjä, mutta joka tapauksessa ihmisten tekemiä. Harkitsevinkin valinta on viime kädessä odottamattoman armoilla. Sattumien merkitystä vähätellään ja valtiotaitoa yliarvioidaan. Asiat vain tapahtuvat, ja tutkijat ja journalistit keksivät niille johdonmukaisen juonen.

Historiasta opimme, ettei se aina toista itseään mutta on kylä kovin loppusointuinen menneisyyden kanssa. Eugene O’Neillin sanoin: ”Ei ole tätä päivää tai tulevaa, on vain menneisyys, joka tapahtuu yhä uudelleen – nyt.”

Neil Hardwick muutti Suomeen yli viisikymmentä vuotta sitten. Tuotteliaimpina vuosina häntä haastateltiin usein. Saimme lukea syistä, joiden takia britti halusi jättää vanhan kotimaansa.

Muuan toimittaja intti, eikö Suomessa ole yhtään asiaa, jonka tämä haluaisi olevan toisin? Kyselijään tympääntynyt Hardwick vastasi: ”Itse asiassa niitä on kolme. Haluaisin Suomelle uuden maantieteellisen sijainnin, uuden ilmaston ja uudet ihmiset.”

Varpaisjärvellä,
kesällä 2025

Lasse Lehtinen

SOPIVALLA USKOLLA SIUNATTU KANSA

*"Lalli pahin pakanoista
julmin juutasten seasta,
joka tappoi pyhän miehen
pispan herran Heinärikin."*

(Piispa Henrikin surmavirrestä)

Varhaisinta kirjoitettua tietoa kansakuntamme menneisyydestä löytyy ajalta, jolloin kristinusko oli vasta saanut näkökenttäänsä tulevan Suomen alueen. Eteläisessä Euroopassa kirkkokuntien valta oli jo vakiintunut. Kun väki meillä vältteli sivistystä ja viritteli ansoja metsän eläimille, ristiretkeläiset Välimeren maisemissa matkalla Jerusalemiin tappoivat vääräuskoisia Jumalan nimissä.

Etelämpänä Itämeren alueella mahtimiehet ja heimot sotivat hekin jo keskenään. Pian uudet kuningaskunnat Tanska ja Ruotsi löysivät Raamattua sotajoukon edessä kannatellen uusia verotettavia. Kalparitareille ja lähetyssaarnaajille jaettiin palkinnoiksi aneita ja voitettuja alueita.

Katolinen kirkko lähti aina vain kauemmas erämaihin pakana-kansoja käännättämään. Suomen rannikon valloitus sujui helposti, eikä vastaan juuri taisteltu. Toisin oli Baltiassa, kun väkirikkaat maakunnat ja suuret maanomistajat puolustivat omistuksiaan. Nuo hyökkäykset olivat myös ensimmäinen ja ainakin toistaiseksi viimeinen ajanjakso, jolloin valtaaja on tullut Suomeen lännestä.

Meillä oli paljon eräalueita, jonne hyökkääjältä karkuun lähteminen oli helppoa. Etelä-Suomi vakiintui osaksi Rooman paavin valtapiiriä 1200-luvulle tultaessa. Vähitellen rakennettiin linnoituksia Turkuun, Hämeeseen ja Viipuriin. Niiden harva verkko

varusväkineen edusti siitä pitäen Ruotsin valtaa ja antoi myös hie-
man turvaa Novgorodia vastaan.

Uppiniskaisten suomalaisten heimojen kesyttäminen ja kään-
nyttäminen kristinuskoon ei käynyt käden käänteessä. Vasta 1300-lu-
vulla kuningas Maunu IV Eerikinpojan hallitessa Suomi mainitaan
ensimmäisen kerran jonkinlaisena valtiollisena kokonaisuutena.

Myös idän kirkko teki Jumalan nimissä sotaretkiä. Samalla haet-
tiin lännen suunnalta orjia. Novgorodin ja Moskovan valtakunnan
1500-luvun sodista Suomessa ja vihollisen harjoittamasta ihmis-
metsästyksestä on säilynyt paljon tietoja. Saalis vietiin elottoman
kauppatavaran mukana suuria jokireittejä myöten etelään. Suoma-
laiset kaupattiin enimmäkseen Volgan ja Mustanmeren reittiä.

Kuljettaminen ja ruokkiminen tuhansien kilometrien ja
kuukausien taipaleella tuli kalliiksi, joten orjan hinta nousi sitä
korkeammalle, mitä kauemmas kuljettiin. Krimin tataarit olivat
pallonpuoliskon johtavia orjakauppiaita. Päävirta kulki Krimiltä
Anatoliaan, Persiaan ja Keski-Aasiaan.

Niitä, jotka selvisivät hengissä, ei kannattanut käyttää raadan-
taan viljelyksillä tai soutamaan kaleereissa. Vaaleiden hiusten ja si-
nisten silmien eksotiikka oli Välimeren rannoilla erityisen kiihot-
tavaa. Nuoria miehiä ja neitoja päätyi myös seksiorjiksi palatseihin
ja hoveihin.

Krimillä ahkeroivat myös aikakauden johtavat kaupunkivaltiot
Venetsia ja Genova, jotka hallitsivat markkinoita 1200-luvulta
eteenpäin parinsadan vuoden ajan. Genovan hallinnoima Kaffa oli
Euroopan suuria orjamarckkinapaikkoja. Yksilöiden kohtaloita on
jäljitetty ottomaanien Istanbuliin, Aleksandriaan, Persiaan ja In-
tiaan asti.

Suomessa tuore kristinuskoko tarvitsi legendoja pitämään rahvasta
kurissa. Piispa Henrikin kuolema talonpoika Lallin kirveestä Köy-
liönjärven jäällä on niistä tunnetuin ja vanhin. Väkeä Suomessa
oli noihin aikoihin alle 100 000 henkeä. Lalli on olennainen osa

historiaamme, ja suurin osa suomalaisista pitää häntä aitona historiallisena henkilönä.

Tutkijat eivät usko, että sen enempää Henrik kuin Lallikaan olisi oikeasti ollut olemassa. Kuvaukset väitetystä tapahtumasta ovat syntyneet niin paljon myöhemmin. Varsin epämääräinen sepite Henrikin surmasta laadittiin yli 150 vuotta oletetun tapahtuman jälkeen, eikä siinä alkuun mainittu Lallia ollenkaan.

Kuuluisasta ”Piispa Henrikin surmavirrestä” tunnetaan useampia versioita. Niissä murhaajaa kutsutaan jo Lalliksi. Kuitenkin vanhin ja tunnetuin on merkitty muistiin vasta 1600-luvun lopulla, yli puoli vuosituhatta oletetun murhan jälkeen.

Virren tapahtumat alkavat toiselta puolen lahtea, nykyisen Ruotsin alueelta. Ensin esitellään kuningas Erik ja ulkomailta saapunut pappi Henrik, joka ehdottaa kuninkaalle ristiretkeä Länsi-Suomen pakanallisille maille. Henrikin seurue saapuu Lallin talolle pyytämään ruokaa ja juomaa. Isäntä ei ole kotosalla, ja vaimo kieltäytyy tarjoamasta kestitystä. Seurue nauttii sapuskat väkisin, mutta jättää niistä maksun. Lallin palattua vaimo valehtelee piispan lähteneen maksamatta, ja niin isäntä ampaisee kirveen kanssa katalan kirkonmiehen perään. Henrik ymmärtää päivänsä päättyvän ja neuvoo ajuria piiloutumaan. Vielä piispa sanoo, että hänen luunsa on surman jälkeen kerättävä ja niiden päälle on rakennettava kirkko.

Legendassa Köyliönjärven pohjoisin saari Kirkkokari valikoitui paikaksi, jossa Henrik muka menetti henkensä. Hartaat pyhiinvaeltajat alkoivat käydä siellä jo 1300-luvulla. Perinne elää erityisesti Satakunnan eteläosissa.

Vuosina 1917–2009 maakunnassa ilmestyi sanomalehti nimeltä *Lalli*. Piispa Henrik ja Lalli esiintyvät Nousiaisten vaakunassa. Henrikin hiippa ja Lallin kirves ovat kuvattuina Säkylän vaakunassa. Köyliössä paljastettiin vuonna 1989 professori Aimo Tukiaisen veistämä Lallin patsas.

Lallin hahmo on maahanmuuttovastaisuudessaan ja muukalaisvihassaan ollut eräänlainen aikamme perussuomalaisen mallinnus, ja siksi niin helposti samaistuttava. Mutta se on todistettu,

että juuri legendan tarkoittamaan aikaan rannoillemme tuli kato-
lisen kirkon lähettämiä ristiretkeläisiä pakanoita käännyttämään.

Saksalainen munkki ja raamatuntutkija Martti Luther otti vuon-
na 1517 kantaa katolisen kirkon tekopyhyyteen ja väärinkäytöksiin.
Luther kirjoitti 95 teesiä, jotka hänen väitetään naulanneen Witten-
bergin linnankirkon oveen. Se ainakin tiedetään varmaksi, että Lut-
her lähetti teesit arkkipiispalle ja muutamalle muulle kirkon oppi-
neelle. Vatikaani sydämistyi perin pohjin. Tästä kipinästä leimahti
Euroopan reunoilla kirkollinen reformaatio eli uskonpuhdistus.

Kustaa Vaasan valtaannousu vuonna 1523 merkitsi Ruotsin
valtion vakiintumista. Kruunun talous oli rempallaan, voudit va-
rastivat osan veroista, ja ympäri maata oli talonpoikaiskapinoita.
Kuningas toteutti ahdingossaan oman uskonpuhdistuksensa ja pe-
rusti itsenäisen protestanttisen kirkon. Samoin toimi Henrik VIII
Englannissa. Teologiasta ei ollut kysymys vaan Vatikaanin rahois-
ta, jotka kuninkaas ryöväisivät hallinnolleen. Kiitos Ruotsin ahneen
hallitsijan, meistäkin tuli luterilaisia.

Katolilaisuus yritti vielä vallata asemiaan takaisin, kun Puo-
lan kuninkaan Sigismund I:n tyttärestä Katariina Jagellonicas-
ta tuli vuonna 1569 Ruotsin kuningatar. Aviomiehensä Juhana
III:n suosiollisella avulla kuningatar yritti kääntää Ruotsin kirkkoa
uudelleen katoliseksi. Juhana oli ennen kuninkaaksi tuloaan ollut
Suomen suurruhtinas Juhana-herttua, jonka manööverit aiheutti-
vat Suomessa nuijasodan. Hallitsijapari piti hovia myös Turussa,
jossa heidät vangittiin ja syöstiin vallasta. Ruotsalainen Lutherin
kirkko piti saavutetut asemansa.

Ortodoksit elivät vähemmistönä joko valtakunnan sisällä tai sen
liepeillä. Rajankäynti kirkkojen välillä oli yhteydessä kansakunnan
rajojen siirtelyyn. Kun Ruotsin valtakunta laajeni itään päin, orto-
dokseista tuli ainakin muodollisesti ruotsalaisia. Kun raja taas ve-
dettiin lännemmäs, enemmistö ortodokseista jäi entisille sijoilleen.

Lutherin uskoa oli Suomessa tunnustettu jo sata vuotta, ja näyt-
ti kuin ristiretkien hengestä olisi päästy rinnakkaineloon auvoon.

Mutta 1600-luvun puolivälissä leimahti taas. Ruotsin maaperälle jäänyt ortodoksiväestö asettui niin kutsutussa ruptuurisodassa Venäjän puolelle ja osallistui hävityksiin viidentenä kolonnana.

Kirkkokunnat ja uskonnolliset liikkeet hakeutuvat kaikkina aikoina vallankäyttäjien lähelle. Moskovan ja koko Venäjän patriarkan Kirillin ja presidentti Vladimir Putinin läheiset välit ovat tämän ajan pelottava esimerkki. Venäjän kirkon ja valtion äkkiä tiivistynyt suhde on erityinen siksikin, että kommunistihallinto yritti kymmenien vuosien ajan hävittää kirkon ja uskonnon. Into tukea Putinia edistää samalla papiston vaurastumista. Kirill on itsekin oligarkki. Häntä on myös kutsuttu ”Putinin alttaripojaksi”.

Kirkolla on tärkeä osa uudelleenkasvatuksessa. Tavalliset venäläiset eivät uskonkappaleita enää juuri tunne, joten kirkolla on työtä, johon se on halulla tarttunut. Sekä Putin että Kirill ovat jo vuosia ajaneet venäläisiin ajatusta kunniakkaasta kuolemasta yhä laajenevan isänmaan puolesta.

Vanha uskonnollinen ja geopoliittinen käsite ”venäläisestä maailmasta”, *russki mir*, alkoi 2010-luvun vaihteessa ilmaantua uudelleen naapurin valtiollisiin dokumentteihin ja hallinnon kieleen. Sen mukaan itäslaavilaiset kansat kuuluvat yhteen ja samaan valtioon jumalan tahdosta. Aatetta vaalimaan on perustettu Venäläisten kansojen neuvosto, joka julistaa nationalismia ja perinteisiä perhearvoja.

Mongoleilta hallintomallin omaksunut Venäjä oli 1400-luvulta lähtien kietoutunut uskonsa ympärille. Päinvastoin kuin latinalaisessa maailmassa, valtion ja alttarin liitosta muodostui pysyvä olotila. Usko oli ”oikeauskoisuutta” erotukseksi muukalaisista. Venäjästä kehittyi Länsi-Euroopan näkökulmasta outo ja jopa mystinen valtakunta, josta harvat tiesivät juuri mitään. Ennen bolševikkeja eivät hallitsijat kirkkoa haastaneet.

Tänä päivänä puheella erityisestä venäläisestä kulttuuripiiristä – ortodoksisesta uskonnosta, historiasta ja venäjän kielestä – hallitaan edelleen massoja. Uusi eliitti kertoo kansalle ikivanhaa tarinaa

”meistä” ja ”muista”. Kun vastaan väittäjiä ei ole, historiaa kirjoitetaan uudelleen, kouluopetusta muokataan ja puolisoitilaallisia isänmaallisia järjestöjä perustetaan.

Venäjän eliitin ajattelussa läntiset liberaalit demokratiat ovat rämettyneitä yhteiskuntia. Putinin sanavarastossa Eurooppa on iljettävä ”Gayropa”. Valistusta saarnaava länsi on vihollinen, joka saastuttaa vanhat kulttuurit ja nostaa yksilönvapauden perinteisten arvojen, uskomusten ja tapojen yläpuolelle. Venäläiset ovat uskossa vanhatestamentillisiä.

Lännelle Venäjä on kaikkea muuta: se on epädemokraattinen, homofobinen ja oligarkkinen käsitteiden äärimmäisissä merkityksissä. Historioitsija Tom Holland katsoo kristinuskon vaikuttaneen niihinkin aatteisiin, jotka ensisilmäyksellä tulkitaan maallistumiseksi. Niin uskonnonvapaus kuin seksuaalivähemmistöjen oikeudet – jopa uskonnottomuuskin – ovat Uuden testamentin sanoman pitkäaikaista vaikutusta.

Vuonna 1952 Kuopiossa varastettiin neljä Suomen ortodoksisen kirkon luovutettuun Karjalaan jääneiden seurakuntien kirkonkirjaa. Niitä hyväksi käyttäen KGB laati ulkomaanvakoojilleen valeselityksiä ja väärensi passeja. Myöhemmin muuan pappi muovasi ortodoksisten seurakuntien kirkonkirjojen henkilötietoja ja välitti KGB:lle tietoja etenkin ulkomaille muuttaneista henkilöistä.

Nykyään Suomen ortodoksinen kirkko tuomitsee Venäjän toimet Ukrainassa ja kehottaa tukemaan puolustautuvaa kansakuntaa kaikin keinoin. Se vetoaa Moskovan patriarkaatin piispoihin ja pappeihin, jotta nämä edistäisivät rauhaa. Turhaan, sillä Kirill ei edes myönnä Venäjän hyökänneen Ukraina. Jotkut Suomessa asuvat venäläiset kuuluvat Helsingissä Moskovan patriarkaatin alaisiin Pokrovan tai Pyhän Nikolauksen seurakuntiin.

Suomalaisille sopii ahdas protestanttinen maailmankatsomus paremmin kuin väljä katolilaisuus. Kirkko on opettanut suomalaiset lukemaan. Sen vaikutus on ulottunut kaikkialle, taiteista laisäädäntöön. Lutherin henki näkyy edelleen suomalaisten elämässä

ja etenkin kansakunnan yhteisissä arvoissa. Meillä on pitkään pyritty jonkinlaiseen yhteiseen hyvään ja arvostettu vastuun kantamista toisista ihmisistä. Työllä on ollut jumalan siunaus. Kulttuurisamme korostuu myös kasvatuksen merkitys.

Maallistuneetkin suomalaiset suhtautuvat myönteisesti kirkkoon. Juhlapyhiä arvostetaan arjen ja juhlan rytmittäjinä, ja kristilliset perinteet ovat pääosin kunniassa. Suvivirren laulamista kouluissa kannattaa suuri enemmistö suomalaisista. On sanottu, että suomalainen ateistikin on luterilaisempi kuin saksalainen pietisti.

Säästyimme myös feodalismilta. Suuressa osassa Eurooppaa suurmaanomistajat ja aatelisto jakoivat maat ja talonpojat. Venäjällä vallitsi 1600-luvulta lähtien täydellinen maaorjuus. Nikolai Gogolin *Kuolleet sielut* on klassinen satiiri järjestelmästä, jossa maaorjat olivat myytävää ja vaihdettavaa yksityisomaisuutta.

Toisin oli Pohjolassa. Jo vapaat viikingit kokoontuivat käräjäkiville ratkomaan keskinäisiä suhteitaan. Oleellisen tärkeää suomalaisten kannalta oli, että talonpojat saattoivat vuosisatojen mittaan raivata itselleen viljelyksiä. Omistusoikeus maahan oli aluksi tilapäistä, mutta peltoviljelyn myötä se muuttui pysyväksi.

Pohjola liittyi keskiajalla osaksi läntistä Eurooppaa myös aikansa ylivoimaisen informaatioteknologian – kirjapainotaidon – avulla. Suomeen rantautuivat uskonnon mukana kirjoitustaito ja kirjat sekä latinalaiset kirjaimet idän kyrillisten kirjainten sijaan.

Voimme Suomessa herkutella ajatuksella, että Nato-jäsenyyssikin määrättiin meille jo monta vuosisataa sitten, kun liityimme kirjallisen kulttuurin kautta osaksi länttä.

Läheltä kuitenkin piti. Luojan kiitos, että myös uskonnon suhteen kävi kuin kävi.

SUOMALAISET SOTURIT MOSKOVAA VALLOITTAMASSA

*”Kun minä kuolen, niin nylkekää minun nahkani
ja tehkää siitä trumppu – – ”*

(Jakob De la Gardie)

Suomalaisia sotilaita palveli vuosisatojen ajan pitkin Eurooppaa Ruotsin kuninkaiden sotaretkillä. Etenkin suuri Pohjan sota kulutti paljon sotilaita. Joukossa oli sekä vapaaehtoisia että riviin pakotettuja. Käsitys Ruotsista, joka ”taistelee viimeiseen suomalaiseen”, alkoi muodostua.

Maatiloista muodostettiin muutaman talon ryhmiä eli ruotuja, jotka joutuivat kustantamaan yhden sotilaan varusteineen ja aseineen. Kyseessä oli pakko-otto, jota kyläkunnan nuoret miehet toisinaan pakenivat metsään.

Talon omia poikia ja parhaita hevosia säästeltiin, joten uhreina olivat usein rengit ja huonoimmat kaakit. Sotilaiden lapset sekä orvot ja pakolaiset olivat ensimmäisten valittujen joukossa.

Vuoden 1700 lopulla joka neljäs Etelä-Suomen työkykyinen mies oli sodassa. Harvat palasivat. Noilta ajoilta on juttu, jossa muori katselee lähtevää ja lausuu: ”Eikö ois halavempi tappoo tuo Pietu jo tiällä kotona?”

Kuuluisat hakkapeliitat rekrytoitiin toisin perustein. Ratsutilalliseksi pääseminen oli tavoiteltu etuoikeus. Ratsumieheksi lähetettiin yleensä talon oma poika tai vävy. Kalliiksi saattoi sekin tulla, sillä kaatuneiden tilalle piti lähettää uudet. Varakas talo, joka yksin varusti miehen ja ratsun, sai merkittäviä veroetuja tai jopa oikeuden kantaa lähitilojen verot.

Aikakauteen sijoittuu yksi Suomen historian merkillisimmistä sotasaavutuksista: Moskovan valtaus. Sotaretken taustana oli nk. sekasorron aika, *Smutnoje vremja*, johon Venäjä oli joutunut Rurikin hallitsijasuvun sammuttua. Modest Musorgskin ooppera *Boris Godunov*, joka perustuu Aleksandr Puškinin samannimiseen näytelmään, kuvaa noita aikoja.

Sekasorto sai Ruotsin ja Puolan sekaantumaan Venäjän sisäpolitiikkaan. Kumpikin pyrki tukemaan ehdokastaan hallitsijaksi. Ruotsin ehdokas oli Vasili Šuiski, joka oli luvannut Ruotsille palkkioksi avusta Käkisalmen läänin. Asialle laitettiin ranskalaista sukujuurta oleva ruotsalainen kreivi Jakob De la Gardie ja hänelle alistetut suomalaiset joukot.

De la Gardien äiti oli Juhana III:n rakastajattaren Kaarina Hannuntytären tytär. Hän kuoli Tallinnassa synnyttäessään poikaansa Jakobia vuonna 1583, ja isä hukkui pari vuotta myöhemmin Narvanjokeen. Orpo lähetettiin isoäitinsä hoiviin Vääksyn kartanoon Kangasalle, jossa Jakob oppi suomen kielen.

Sotaretki alkoi Viipurista keväälvelle 1609, kun viidentuhannen miehen vahvuinen armeija lähti marssimaan Novgorodin kautta kohti Moskovaa. Kaupunki miehitettiin maaliskuussa 1610. Armeija kärsi jo kesällä puolalaisia vastaan murskaavan tappion, ja loput joukot vetäytyivät takaisin Ruotsin alueelle.

Venäjän valtaistuimelle noussut Puolan ehdokas Vladislav Vaaša kieltäytyi luovuttamasta Käkisalmen lääniä. Tästä kiukustunut Kaarle IX antoi De la Gardielle käskyn vallata Käkisalmen linnan. Se antautui puoli vuotta kestäneen piirityksen jälkeen keväälvelle 1611. Kesällä De la Gardie vaati Venäjältä Pähkinälinnaa ja Laatokan kaupunkia Ruotsille. Kun siihen ei suostuttu, hän päätti vallata Novgorodin, jonne armeija tunkeutui marraskuussa. Kaupungissa taisteltiin pitkään.

Venäläiset suostuivat sopimukseen, jossa tunnustivat suojelusherrakseen Ruotsin kuninkaan, valitsivat tsaariksi toisen Kaarle IX:n pojista ja lupasivat tehdä Ruotsin kanssa sotilasliiton Puola-Liettuaa vastaan.

De la Gardie joukkoineen seurasi Novgorodissa Venäjän sekasorron vuodet loppuun saakka. Stolbovan rauhassa vuonna 1617 Ruotsi sai virallisesti Käkisalmen läänin ja hieman enemmänkin. Sen jälkeen De la Gardie oli toistakymmentä vuotta Baltian kuvernööri. Marsalkan arvon hän sai vuonna 1620. Miehitystä Novgorodissa oli kestänyt kuusi vuotta. Koti-ikävää poteneet suomalaiset sotilaat antoivat päällikölle lempinimen Laiska-Jaakko. Se synnytti jälkipolville säilyneen runonpätkän: ”Lähti suvi, lähti talvi, vaan ei lähtent Laiska-Jaakko.”

Sotahuutonsa *Hakkaa päälle!* mukaan nimetyt hakkapeliitat olivat Ruotsin armeijan valiojoukkoja. Sotataitoja opiskellut Kustaa II Aadolf (1594–1632) ymmärsi hevosien taisteluvälineeksi, ei vain kulkuneuvoksi. Hakkapeliitoilla oli kyläsepan takoma teräväkärkinen pistomiekka ja tuliaseena pistooli tai kaksi. Pistooli piti laukaista mahdollisimman lähellä vihollista.

Päällystö oli usein kotimaista aatelia, ja komentokieli oli suomi. Kun jalkaväki marssi, ratsuväki ratsasti. Suomalaiset komennettiin pienten hevostensa kanssa eturiviin. Sotilaat joutuivat yleensä ryöstämään ruokansa – ja hevoselle myös. Kaatuneita ei tuotu kotimaan multiin.

Hakkapeliitat nousivat maineeseen kolmikymmenvuotisen sodan aikana vuosina 1618–1648. Maineikkain saavutus oli voitto Breitenfeldin taistelussa vuonna 1631. Leipzigin kaupungissa itäisessä Saksassa on katu nimeltä Gustav-Adolf-Allee sekä taistelun muistomerkki.

Suomalaisia taisteli tuossa sodassa melkein viisikymmentätuhatta miestä. Kotiin heistä palasi alle puolet. Jalkaväen tappiot olivat selvästi ankarammat. Taudit, alkeellinen lääkintätaito ja keho huolto kaatoivat miehiä vähintään yhtä paljon kuin taistelut.

Taisteluiden tauoilla ja talvisin nautittiin sodan jalkoihin jääneiden kylien elintarpeita, viinejä, oluita, juustoja ja pehmeää leipää. Paikalliset naiset olivat miehittäjien vallassa. Talvikausiksi majoituttiin sopivalle paikkakunnalle kevättä ja uutta taistelukautta odottamaan.

Jos ratsutilan poika selvisi hengissä kotiin, hän oli nähnyt maailmaa ja ehkä saanut ryöstösaalista. Harvan maailmankuva avartui samalla tavalla 1600-luvulla.

Elämänsä lopulla Jacob De la Gardie oli suomalaistua lopullisesti. Nuoruusvuosinaan hän oli saanut läänityksikseen Pohjanmaalta Pedersören ja Hopsalan. Kuningatar Kristiina antoi hänelle vuonna 1652 luvan perustaa kaupungin omille mailleen. Se jäi hänen leskensä Ebba Brahen tehtäväksi. Uusi kaupunki nimettiin Jakobstadiksi (Pietarsaari).

Historiaan hän jäi ainoana sotapäällikkönä, joka oli ikinä valloittanut Moskovan. Myös Venäjän sotakouluissa Laiska-Jaakko mainitaan edelleen ainoana tällaisen uroteon tehneenä. Napoleon ja Hitler pääsivät Moskovan porteille, mutta eivät pidemmälle.

Mies oli itsekin vaikuttunut sotataidoistaan: "Kun minä kuolen, niin nylkekää minun nahkani ja tehkää siitä trumppu ja niin kauas kuin sen ääni kuuluu, niin te aina voitatte."

NÄLKÄ JA KUOLEMA SYNNYTTIVÄT SUVIVIRREN

*”Jo joutu armas aica ja Suwi suloinen,
Joll caunist caiken paican caunista cuckainen.”*

(Suvivirsi vuodelta 1701)

Suomalaisia edelleen puhutteleva Suvivirsi otettiin virsikirjaan vuonna 1701. Pitkästä aikaa oli aihetta veisata kiittollisena paremmista elonpäivistä. Siitä pitäen, jos oli aihetta, kirkoissa kaikui sydämen kyllyydestä: ”Myös eikö Herran kansa Luojaansa kiittäisi!”

Viisi vuotta aiemmin Suomea oli koetellut hirvittävä nälänhätä. Taloista oli syöty siemenviljakin ja karja teurastettu. Väki oli lähtenyt kerjuulle, mutta vain löytääkseen kohtalotovereita, muita mieron tien kulkijoita. Valtakuntaa oli kohdannut kato ja kuolema.

Surullisten vuosien jälkeen elämä näytti voittavan, kun ”kauniisti joka paikkaa koristaa kukkanen”. Kurjien ja kylmien kesien jälkeen ”taas niityt vihannoivat ja laiho laaksossa”. Laiho tarkoittaa kasketun pellon tuleentuvaa viljaa. Nyt oli kupeissa taas puuroa.

Vastoinkäymiset olivat alkaneet vuonna 1695. Pellot kasvoivat tavallista hitaammin, ja syksyn hallat tuhosivat viljan, ennen kuin se oli kypsynyt korjattavaksi. Kylmät säät olivat seurausta ”pikku jääkaudesta”, jota oli kestänyt jo parisataa vuotta. Pohjois-Euroopassa keskilämpötila oli pudonnut 1,5 astetta. Kylminä ajanjaksoina jäätiköt kasvoivat sekä Norjassa että Alpeilla. Lontoossa Thames jäätynyt talvisin.

Sinä vuonna säät olivat jopa pienen jääkauden oloihin nähden

poikkeuksellisen kylmät. Niihin saattoivat vaikuttaa myös tulivuorenpurkaukset eri puolilla maailmaa. Ne vapauttivat ilmaan kehään vulkaanista pölyä ja rikkihappoa, jotka heijastivat osan auringon säteilystä takaisin avaruuteen.

Vuoden 1696 alkutalvesta näytti jo paljon paremmalta. Pohjois-Euroopassa oli vuodenaikaan nähden kuitenkin poikkeuksellisen lämmin sää. Etelä-Suomen järvistä jäät lähtivät jo helmikuussa. Monet talonpojat ryhtyivät ennenaikaisiin kylvötoihin. Mutta jo maaliskuussa tuli takatalvi ja kovat pakkaset tuhosivat ponnistelut. Runsas lumentulo aiheutti keväällä valtavat tulvat, jonka takia kylvöt nyt myöhästyivät. Kesällä satoi kaatamalla, ja halla iski jo elokuulla. Toisena perättäisenä katovuonna oli syötävä jo siemenviljaa.

Isonkyrön asukkaat valittivat käräjillä, ettei vilja riittäisi edes jouluun. ”Jumalan vihan ruoska oli käynyt yli maan.” Koska Jumala antoi tai otti, hän oli myös säiden herra. Vastoinkäymiset olivat synnin palkka.

Vuosi 1697 oli pahin. Katoalue ylti aina Suomesta Ruotsiin ja Liivinmaalle saakka, joten ruokaa ei ollut edes lähialueilla. Pohjois-Ruotsi ja Suomi kärsivät eniten. Ruotsissa vaellettiin ruuan perässä erityisesti Tukholmaan, jossa kadut pian täyttyivät kuolleista tai kuolevista ihmisistä.

Suomi oli pahimmassa asemassa, koska maa oli jäiden vuoksi puolet vuodesta saarroksissa. Ulkomailta ostettua viljaa oli hankala saada perille. Koska siemenviljaa ei ollut, ei voitu viljelläkään. Monin paikoin ruoka loppui, eikä sitä ollut riittävästi edes säätyläisillä. Helsingin kruununmakasiinia, josta viljaa jaettiin, piti vartioida. Ruumiita oli niin paljon, että Kamppiin kaivettiin joukkohauta-sadolle ihmisille. Kaikkia ei jaksettu edes haudata.

Suomen maaherrat raportoivat tilanteesta Tukholmaan vasta seuraavan vuoden puolella, kun oli käynyt ilmi, ettei siemenviljaa ollut. Ei oivallettu, että edessä oli paljon pahempaa.

Pelkästään ilmastoa ei nälänhädästä voinut syyttää. Emämaa Ruotsin nuiva suhtautuminen syvensi hätää. Suomi oli takamaa,

joka ei Tukholman hallintoa juuri kiinnostanut. Tieto Suomen tilanteesta kantautui valtakunnan johdolle hitaasti. Ruotsin valtio ja syöpää sairastava kuningas Kaarle XI ymmärsivät lopulta tilanteen, mutta liian myöhään. Ruotsi oli käyttänyt rahansa jatkuvaan sotimiseen, ei ihmisten hengissä pitämiseen.

Valtio oli muutenkin käymistilassa, kun aatelistolta oli viety maita ja valtaa. Samalla oli heikennetty parempiosaisten mahdollisuuksia auttaa hädänalaisia. Keskitetty ja etuoikeuksiin perustuva sääty-yhteiskunta rajoitti kaupankäyntiä ja vei virkamiehiltä oma-aloitteisuuden.

Kun oikeata ravintoa ei ollut, turvauduttiin hätäruokiin. Sellainen oli männyn nilakerroksesta tehty pettujauho. Mutta olisi tarvittu ruisjauhoja, joihin nilaa piti sekoittaa. Nälän heikentämät ihmiset eivät jaksaneet kaataa puita.

Jäkälää, juuria ja sieniä neuvottiin käyttämään jauhon korvikkeena. Usein pakkanen ehti tuhota sienet, ennen kuin niitä oli ehditty valmistaa ruuaksi. Suurimpaan hätään käytettiin myrkyllistä kuivattua suovehkaa, olkia, niintä ja sammaleita. Olkileipä aiheutti ensin ummetuksen, sitten kuolemaan johtavan ripulin.

Muinaiset suomalaiset pitivät pihlajaa pyhänä puuna, jota istutettiin onnea ja suojelusta tuomaan. Se, jonka pihalla pihlaja kasvoi, saattoi riipiä suuhunsa vitamiinipitoiset punaiset marjat.

Riista oli metsästetty vähiin ja kalavedet tyhjennetty kylien läheltä, joten erätaidoitakaan eivät auttaneet. Säilömiseen ei ollut suola. Ruokamyrkytykset ja paksusuolen katarrin aiheuttama ummetus ja ripuli surmasivat lopulta enemmän ihmisiä kuin nälkä.

Kun kotieläimet oli tapettu, edessä oli lopun alku. Maaseudun ihmiset aloittivat lohduttoman vaelluksen kaupunkeihin hakemaan edes pienen annoksen ruokaa. Kaikkialla näkyi nälkiintyneitä, joiden vatsat ja raajat turposivat proteiinin puutteesta. Ihmiset ryöstivät ruokaa ja etsivät syötävää jopa kirkoista.

Kerjäläislaumat vaelsivat paikkakunnalta toiselle, jolloin kulkutaudit alkoivat levitä. Punatauti, lavantauti ja pilkkukuumet tappoivat väen kokonaisista kylistä. Joukkohaudoista ja ruumiista teiden varsilla tuli arkea.

Pielisjärven käräjillä tuomittiin vuonna 1699 kuolemaan muuan talonpojan leski. Tämä oli tappanut kuusivuotiaan tyttärensä, ja perheen vanhin poika oli surmannut seitsenvuotiaan veljensä. Ruumiit paloiteltiin ja paistettiin uunissa ruuaksi.

Suuret kuolonvuodet olivat kansakunnan pahin väestökatastrofi kautta aikojen. Historioitsija Kustavi Grotenfeltin arvion mukaan Suomen väkiluku oli tuolloin noin 500 000 henkeä, joista kuoli noin 140 000, lähes kolmannes maan asukkaista. Euroopan historia ei tunne muita yhtä ankaria väestön harventumisia.

Vuonna 1698 saatiin jälleen hyvä sato, kun Tukholman hallinto oli toimittanut Suomeen riittävästi siemenviljaa. Monista taloista oli väki kuollut kokonaan, mutta autiot tilat asutettiin nopeasti. Kruunu myönsi myös verohelpotuksia tukemaan uudelleen-asuttamista.

Suvivirsi suomennettiin ruotsinkielisestä tekstistä, joka alkoi sanoilla ”*Den blomstertid nu kommer*”. Vaikka myös emämaassa oli koettu kovia, eniten aihetta kiitoksiin oli murhenäytelmästä toipuvassa Suomessa. ”Nyt siunaustaan suopi taas lämpö auringon, se luonnon uudeks luopi, sen kutsuu elohon”.

Tuskin osattiin arvata, että Suomen kansan seuraava koettelemus oli vain parikymmenen vuoden päässä.

KANSAKUNNAN VIHელიÄISIN AIKA

”Silloin ei nähty eikä kuultu muuta kuin huokauksia
ja kyyneleitä, valitusta, surua, tuhkaa ja verta.”

(Sakari Topelius isostavihasta)

Sakari Topeliuksen tunnetuin satu on ”Koivu ja tähti”. Se kertoo kasakoiden Venäjälle kaappaamista tytöstä ja pojasta. Lasten muistiin olivat jääneet kotitalon pihalla kasvanut koivu, jonka oksilla linnut aamuisin lauloivat ja tähti välkkyi iltaisin oksien välistä. Eräänä päivänä sisarukset lähtivät kahden pikkulinnun opastamina matkaan kohti länttä, ja vuoden matkanteon jälkeen he löysivät kotinsa.

Aiheen Topelius sai sukunsa historiasta isonvihan vuosilta. Hänen isoisänsä isä, oululainen Kristoffer Toppelius, oli lapsena ryöstetty orjaksi Venäjälle. Perheen isä oli ehtinyt paeta Ruotsiin, jossa myös kuoli. Äiti Maria yritti piilotella syrjäisessä metsätorpassa lasten kanssa Muhoksella. Niinpä vain kasakat karauttivat paikalle, kun perhe oli keräämässä risuja, sieppasivat pojan hevosen selkään ja veivät mennessään.

Inkerinmaalla poika myytiin orjaksi Pietari Suuren lähipiiriin kuuluneelle pajarille, aikansa oligarkille. Pietarilainen ylimys kiintyi vilkkaaseen ja komeaan nuoreen mieheen ja kohteli häntä kuin omaa lastaan. Eivät kaikki venäläiset olleet sydämettämiä.

Kristofferin kävi hyvin. Pajari antoi pojan opiskella klaveerin soittoa, kun huomasi tämän musikaalisuuden. Kaikesta huolimatta koti-ikävä vaivasi, ja kaihoissaan poika hyräili äidiltä oppimiaan lauluja.

Suomen kansan kaikkien aikojen viheliäisimpänä ajanjaksona voidaan hyvällä perusteella pitää 1700-luvun alun isonvihan aikaa. Tyypittely on historioitsija Teemu Keskisarjan. Kustaa H. J. Vilku-
na on kirjoittanut ajasta vaikuttavasti kirjassaan *Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*.

Suomalaisia oli jo sitä ennen näivetetty pitkään. Edellisen vuosisadan lopun ankaran nälänhädän harvennukset tuntuivat yhä jokaisessa kylässä. Jumala kuritti luomakuntaansa myös kulku-
taudeilla, joista kamalin oli rutto.

Suuri Pohjan sota, jossa Ruotsin kuningas taisteli yksin puolta Eurooppaa vastaan, oli toistakymmentä vuotta raahannut suomalaisia miehiä kaukomaille varmaan kuolemaan. Juuri kukaan ei palannut Narvan mailta, saati Ukrainan arojen Pultavasta, jossa Kaarle XII:n liki viisikymmentuhantinen sotajoukko oli vuonna 1709 tuhoutunut melkein kokonaan.

Jos joku sotilas oli säilynyt ihmeen kaupalla hengissä vieraalla maalla, niin noutaja tuli kotikonnuilla. Napuen taistelu vuonna 1714 oli suuren Pohjan sodan viimeinen kenttätaistelu Suomessa. Ruhtinas Mihail Golitsynin johtamat venäläiset saivat merkittävän voiton kenraali Carl Gustaf Armfeltin johtamista Ruotsin karoliineista.

Helmikuun 19. päivänä Isonkyrön pitäjän Napuen kylän lumisilla pelloilla kaatui yhtenä ainoana päivänä runsaat kaksituhatta Ruotsin armeijan sotilasta, etupäässä suomalaisia. Venäläisten tappiot olivat heidän oman ilmoituksensa mukaan nelisen sataa kaatunutta ja tuhat haavoittunutta.

Napuen liki kolmetuhatta ruumista yhtenä päivänä yhdellä ainoalla neliökilometrillä on edelleen lyömätön Suomen ennätys. Vertailun vuoksi: toisen maailmansodan verisin päivä Suomessa oli 6. maaliskuuta vuonna 1940. Sinä talvisodan päivänä suomalaisia kuoli pitkin koko rintamaa hieman yli 800 miestä.

Nk. ryssäviha oli ollut Ruotsissa olematonta vuosikymmen-
ten ajan, nyt se palasi puheenparteen. Syntyi käsite *rysshärjningarna*, ryssäntuhot, kun venäläiset olivat Ruotsin rannikolla sodan viimeisinä vuosina polttaneet tuhansia taloja.